

El bosc de poblet i la seva funció educativa

Manel Martínez i Garcia

Resumen

Aquest treball vol aportar la visió que es tenia, ara fa més de 100 anys, de l'educació relacionada amb la natura que aleshores s'anomenava propaganda forestal. Es tracta de realitzar una mena de classe on tots fem d'alumnes, sobre com entendre les muntanyes i els boscos, com estimar-los i com respectar-los. Aquesta classe ens la farà un enginyer de monts, en Josep Reig i Palau (Vilabertran 1863-Barcelona 1917) i l'aula on s'impartirà serà el bosc de Poblet.

Antecedents

El bosc de Poblet és avui un espai natural protegit que es troba situat dins del terme municipal de Vimbodí a la Conca de Barberà. Es tracta d'un espai que havia estat propietat dels monjos cistercencs del monestir de Poblet des del segle XII fins l'any 1835, quan amb la desamortització dels béns eclesiàstics els monjos hagueren d'abandonar el monestir i les seves propietats passaren a mans de l'Estat.

Durant molts segles foren moltes les disputes i enfrontaments entre el monestir i els veïns dels pobles dels voltants principalment per l'aprofitament de la llenya i de les pastures. El monestir sempre aconseguí els favors de reis i nobles i imposà la seva llei sobre els pobles veïns, el quals anaren acumulant un fort odi vers la comunitat cistercenc i tot allò que representava. Així fou com després de la sortida dels monjos l'any 1835, la fúria dels veïns caigué sobre el monestir i també sobre el bosc.

Veiem com ens ho explica Eduard Toda i Güell en el seu llibre "Records de la Conca de Barberà" de 1883.

"Després... després vingué l'any 1835, la crema de Poblet y la destrucció del bosch. Lo foch y'l ferro lo creuhá en totes direccions: los pobles inmediats s'hi llensaren famolenchs emportanse'ls arbres seculars, orgull de

la montanya que la seu pit los criava, y lo interessat egoisme dels que per la lley de desamortisació obtingueren lo seu domini, acabá la funesta obra. Tan sols avuy, oh tú, viatjer solitari que buscant las bellasas de la naturalesa desafias los negres precipicis d'aquella comarca, damunt dels boixets veurás lo tronch robust, mes pelat, sens fullas ni ramatje, d'un altiu teix que ha desafiat la furia destructora dels homes. Es l'únich que queda del vell bosch, y rientse del foch, esmossant las destrals que l'atacavan, no ha volgut moures de las ruinas que'l rodejan. Sembla la trista imatje del dolor allí deixada com acusació eterna contra'ls que no vejeren la bellesa, la poesia, los encants que tancava'l bosch de Poblet"

El mateix Toda en el seu treball de 1883 al parlar sobre aspectes generals de la comarca de la Conca de Barberà, també se'n fa ressò de l'estat de desforestació del bosc a tota la comarca:

"¡Y'l bosch ha sigut destruit! Es la guerra als arbres que tenen declarada'ls pajesos de tota la conca. A consecuencia d'aixó las fonts s'estroncan, los torrens no baixan, los rius están sechs, y aquells infelissos se queixan de la falta d'ayguas".

Era doncs molt desolador el paisatge a finals del segle XIX, no tan sols a la Conca de Barberà sinó també en tot el país en general. Amb aquest panorama començaren a sorgir veus defensores dels arbres. El col·lectiu dels enginyers de monts, cos que s'havia creat l'any 1853, va ser un dels abanderats en la defensa dels arbres i els boscos. Van promoure l'aprovació de lleis protectores i la creació del catàleg de monts d'utilitat pública per evitar així que es produïssin més desforestacions o vendes de boscos desamortitzats tal i com pretenia l'hisenda pública. Fou així com s'aconseguí exceptuar de la venda, l'any 1862, el bosc de Poblet.

La propaganda forestal de principis del segle xx

Amb el nou segle XX arribaven també noves idees sobre els tractaments dels boscos així com una forta necessitat de guanyar hectàrees arbrades ja que la majoria de muntanyes de l'Estat es trobaven desforestades amb els greus perjudicis que això representava. És en aquest context que l'any 1901 es creà el "Servicio Hidrológico-Forestal" amb la finalitat d'actuar als llocs més necessitats especialment en les capçaleres dels rius.

La propaganda forestal era ja un fet consolidat a principis del segle XX ja que s'havia iniciat uns quants anys abans. Tenim un bon exemple d'aquesta activitat en la figura del tarragoní Rafael Puig i Valls (1845-1920), enginyer de monts que promogué a finals del segle XIX la Festa de l'Arbre a tot l'Estat Espanyol. Aquella propaganda forestal la podríem comparar amb l'educació ambiental del temps actual ja que els objectius eren i són els mateixos, fer entenedor el medi natural a tothom per conèixer-lo, respectar-lo i donar-li el valor que li correspon.

El bosc de poblet i la seva funció educativa

Les diferències entre principis del segle XX i principis del segle XXI les trobem precisament en la capa forestal. Abans era pràcticament inexistent i tot esforç era encaminat a augmentar l'arbrat. Actualment les superfícies forestals són molt abundants especialment per l'abandonament de les explotacions agrícoles, i s'ha d'educar per tal de conservar en bon estat aquestes grans masses forestals que tenen com a principal enemic els incendis forestals. L'altra gran diferència la trobem sobre el nou concepte de medi ambient on l'educació ambiental ja no només va enfocada sobre el medi natural sinó que també ha de tractar temes molt més actuals com són els residus, contaminacions, energies renovables ...

El bosc de Poblet com a aula de natura

Si ens centrem en la propaganda forestal o educació ambiental de principis del segle XX i en el cas concret del bosc de Poblet hem de fer referència a un personatge, en Josep Reig i Palau, enginyer de monts que dirigí la repoblació del bosc de Poblet a principis del segle XX. En Reig fou l'encarregat de realitzar els estudis previs dels treballs hidrològic-forestals que afectaven a Catalunya i tingué una visió que podríem destacar com a innovadora en aquella època sobre els treballs a efectuar al bosc de Poblet, ja que si bé considerava necessari actuar en aquest bosc situat a la capçalera del riu Francolí per tal d'evitar les fortes riuades que inundaven tota la riba del riu i especialment la ciutat de Tarragona, com els famosos aiguats de Santa Tecla de 1874, destinava i enfocava la repoblació d'aquest indret a educar a la població sobre les avantatges que portaven les polítiques repobladores de l'època i la necessitat de destinar més pressupostos per estendre aquest model a tot l'Estat.

Crec que val la pena transcriure les explicacions d'en Reig realitzades en el treball previ a la creació de la *"División hidrológico-forestal de la cuenca inferior del ebro y Pirineos orientales"*:

"Las circunstancias que concurren para poder empezar desde luego los trabajos hidrológico-forestales en la cuenca del río Francolí, no pueden ser más favorables, pues en los orígenes de dicho río existen dos montes denominados Poblet uno de ellos, perteneciente al Estado que tiene 2.406 hectáreas de extensión; y otro denominado Bosc del Comú, perteneciente al pueblo de Espluga, de 262 hectáreas de extensión, cuyos montes forman una sola masa.

Y, puesto que se trata de educar la opinión y enseñar a nuestros compatriotas lo que nadie desconoce en el extranjero respecto de la eficacia de los trabajos hidrológico-forestales en todos los órdenes de la economía social, ningún sitio puede elegirse que reúna condiciones más ventajosas que el monte de Poblet para servir de centro de enseñanza.

La circunstancia de hallarse inmediato al monte Poblet el monasterio de igual nombre, que es una de las más preciadas joyas del arte patrio, unida a la excelencia de las aguas, a la salubridad del clima y buena temperatura, han sido motivos bastantes para convertir la comarca de Poblet en un sitio muy frecuentado durante el verano.

Alrededor de una fuente ferruginosa denominada Font de Ferro, distante de Poblet un kilómetro, se han edificado numerosas construcciones y magníficos chalets que forman un conjunto notable de edificios capaces para albergue de centenares de personas.

Y claro está que el día en que los trabajos hidrológico-forestales fuesen un hecho en el monte Poblet, todas las personas que veranean en Poblet, se enterarían de su marcha, verían por sus propios ojos los resultados obtenidos y se convertirían en heraldos de nuestra causa cuando de regreso a sus hogares refiriesen a sus amigos las impresiones del verano.

La cultura que revela el pueblo francés respecto al modo de apreciar los problemas que resuelven los trabajos hidrológico-forestales, a parte de que los franceses son mucho más estudiosos que nosotros, proviene principalmente de que existe una gran masa de población que durante el verano se traslada de las populosas ciudades y pueblos de la tierra baja a los Alpes y Pirineos y tiene ocasión de contemplar los trabajos que de continuo ejecuta la Administración forestal, y palpar los positivos resultados que producen”.

Els treballs de repoblació del bosc de Poblet s'iniciaren l'any 1903 dirigits pel mateix Josep Reig i amb pocs anys el seu esperit d'educador o propagador dels valors dels boscos aviat començaren a tenir efecte ja que acompanyant els treballs hidrológico-forestals es va construir la casa forestal de la Pena oberta l'any 1910. A part de les seves funcions com a residència de l'enginyer, del seu ajudant i del guarda amb la seva família, passà a ser un museu de ciències naturals o el que avui anomenariem un centre d'acollida i interpretació de la natura.

“En el amplio vestíbulo del chalet forestal va tomando forma el museo de historia natural, que con los animales útiles y dañinos, con las maderas y piedras recogidas en el monte se va catalogando para entretenimiento y enseñanza de visitantes”. (Zulueta, J. 1912)

Per la casa forestal de la Pena anaren passant molts visitants, excursionistes i turistes del monestir o del balneari. Deixaven la seva signatura acompanyada per una cita o un pensament en un àlbum de visites que en Reig obrí el 25 de juny de 1910 amb aquestes paraules: *“A todos los que se dignen expresar su modo de pensar y sentir en asuntos forestales y poner su firma en este álbum les quedara muy agradecido. Jose Reig. Ingeniero jefe de montes”.*

Les previsions d'en Reig doncs, sobre la influència que podien tenir les millores en aquest bosc sobre els visitants, foren certes i foren moltes les

El bosc de poblet i la seva funció educativa

visites que s'efectuaven al bosc de Poblet, tal i com queden recollides en publicacions de l'època. Podem destacar un article d'en Carles Camps i d'Olzinelles, Marqués de Camps, publicat a la Revista Montes el juny de 1911, que fa referència a una visita realitzada al bosc de Poblet i destaca la casa forestal de la Pena i la seva funció educativa:

“El chalet o casa forestal es una cómoda construcción, en el centro del chalet hay un vasto salón, donde al par que pueden cobijarse en un momento dado hasta cuarenta personas, está instalado el museo en formación del monte.

Allí se ven planos, fotografías ejemplares de animales dañinos y aves útiles y perjudiciales, muestras de maderas, cortezas, carbones, resinas etc. Con los datos de producción, potencia calórica, análisis y cuanto pueda interesar para que viendo, se eduquen los visitantes de todas clases que por allí ya empiezan a circular; en la parte alta de dicho salón hay tres grupos de inscripciones que completan la exposición educativa, con máximas forestales que dicen así:

- *“Si retienes la gota de agua en las alturas, habrás vencido la inundación en el valle, transformando a la vez el escaso manantial en fuente copiosa”.*
- *“No hay agricultura posible sin montes, ni montes sin el amor de los pueblos a los árboles”.*
- *“El árbol es la hermosura del campo, la defensa de los cauces y la providencia de las montañas”.*
- *“Repuebla las montañas y ensancharás en pacífica conquista al suelo de la Patria”.*
- *“Si contemplas el valle fecundo y surcado por mansas corrientes, eleva la vista y hallarás el monte poblado de árboles”.*
- *“El grado de civilización de un país se mide por el estado de sus montes”.*
- *“Cultiva el monte y fortalecerás el cuerpo y el espíritu”.*
- *“Como tributo a la Patria, deja siquiera un árbol plantado por tu mano”.*
- *“La contemplación de la Naturaleza en la soledad del monte enaltece el alma, acercándola a su Creador”.*

Podem veure doncs la tasca educadora del bosc de Poblet i la visió encertada de Josep Reig, serveix també com a exemple una part d'un article presentat a l'Assemblea forestal de Saragossa de 1911:

“Como el campo de nuestra acción suele ser poco accesible, con la palabra y con la pluma, y la fotografía, y con la bandera y el escudo y el uniforme, debemos llevar el monte a la ciudad, a la tribuna, a la imprenta, al paseo, a la mesa del café, que todo esto repercutirá beneficiosamente en los

breñales de las sierras. Y donde quiera que se hagan trabajos forestales debe dejarse recuerdos de que estuvieron dirigidos por un ingeniero de Montes, consignándolo en tablillas y en las mismas peñas, como señales de nuestro paso.

Para ejemplo de tal labor accesoria, pero de gran importancia, citaremos que en las Dunas del Golfo de Rosas y en la cuenca del Francolí, hay artísticas tablillas en los límites de los predios que indican el servicio y sección a cuyo cargo se encuentran. Allí se han utilizado los parajes más bellos para construir una fuente rústica, un mirador, un banco donde poder reposar. En las casas forestales no falta una habitación en que figuren, junto al plano del monte, sus principales productos, muestras curiosas de la vegetación, representación de su fauna y un álbum donde estampar la firma o un pensamiento. La de Ampurias, apoyada sobre una muralla de la edad media, recuerda en su estilo las épocas en que fue famosa la antigua Emporium como colonia griega y romana, y hay allí una galería que encanta a los muchos turistas y anticuarios que la visitan, desde la que se admira el hermoso golfo de Rosas. En los cristales decolores, con escudos del Cuerpo, se leen máximas forestales; entres grandes vitrinas se conservan los numerosos e interesantes objetos arqueológicos descubiertos en las excavaciones hechas por el Estado para obtener tierras con que fijar los arenales, y no falta tampoco una colección de libros de consulta para que el anticuario halle suficientes elementos de trabajo.

Hace bien el Sr. Reig, como hacen bien los compañeros que en otros montes proceden de manera análoga, porque al mismo tiempo que sembramos piñones debemos sembrar también cultura y arte para hacer más provechosos nuestros trabajos y más amable la naturaleza”.

Tenim doncs, una mostra més de com fa ja més d'un segle la forma de transmetre els valors de respecte i els coneixements sobre l'entorn natural eren tota una necessitat i qualsevol mitjà per arribar a la població amb aquells missatges havia de ser aprofitat.

És per tant molt lloable allò que en Reig aconseguí en pocs anys (de 1903 a 1917) al bosc de Poblet amb una empremta que continua generant durant encara molts anys aquella autoensenyança que el bosc de Poblet exercia per si sol sobre totes aquelles persones que el visitaven.

El nostre país però, hagué de patir molts estralls durant tot el segle XX i la memòria sobre allò que en Reig havia començat i ens havia llegat s'anà perdent. El bosc de Poblet s'anà convertint poc a poc en tan sols una massa forestal ben gestionada per part dels organismes forestals de l'Estat, però que ja no efectuava aquella funció educativa i així va arribar fins l'últim quart dels segle XX després d'aquells inicis encoratjadors d'en Josep Reig.

Sortosament aquest bosc fou declarat pel Parlament de Catalunya Paratge Natural d'Interès Nacional l'any 1994 i si bé durant els seus primers 10 anys de vida com espai natural protegit ningú apostà per la seva gestió finalment,

El bosc de poblet i la seva funció educativa

vint anys després, l'educació ambiental torna a ser present en aquest indret, i altre cop el bosc de Poblet és utilitzat amb una funció educativa ensenyant el que la mà de l'home pot fer, primer desforestant-lo i desolant-lo per després convertir-lo altre cop en un esplèndid bosc exuberant en la seva vegetació i digne de ser un espai natural protegit. Potser faltaria dins d'aquesta funció educadora recórrer una mica més a la història i treure de l'oblit la figura d'en Josep Reig.

Bibliografia

- * AA.VV. (1912). *Crónica y trabajos presentados*, Asamblea forestal celebrada en Zaragoza del 18 al 23 septiembre de 1911, Cuerpo Nacional de los Ingenieros de Montes, núm. 12, Madrid.
- * Boada, M. (1995). Rafael Puig i Valls 1845-1920. *Precursor de l'educació ambiental i dels espais naturals protegits*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient.
- * Camps i Olzinelles, C. (1911). "Al monte de Poblet". *Revista Montes*, núm. 828, Madrid. Pàg/s 454-462.
- * Martínez, M. (2001). *El bosc de Poblet al llarg del temps*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, monografia XI.
- * Toda, E. (1883). *Records de la Conca de Barberà*. Barcelona: Estampa de la Renaixença.
- * Zulueta i Gomis, J. (1914). "Un exito forestal". *Revista Montes*, núm. 887, Madrid. Pàg/s 19-23.